

BIL 100 år

BIL 100 år

Norgesmesterskap i sykling 2024

Litt om NM-løypa og terrengsykkelrittet «Å i heiane».

For tredje gang skal Birkenes idrettslag arrangere NM i terrengsykling. Og for femte gang skal sykkelgruppa, som ble stiftet på årsmøtet høsten 1972, stå bak et norsk mesterskap. Totalt blir dette det tiende mesterskapet som Birkenes idrettslag og bygdefolket tar del i. Laget fyller 100 år i år, og som et ledd i feiringa blir NM på sykkel sammen med NM i halvmaraton to av høydepunktene. Det er bare seks år siden sist terrengsykling sto på NM-programmet. Som den gang legges NM inn i «**Å i heiane**» som siden starten i 2000 er blitt en årlig begivenhet for sykkelinteresserte på Sørlandet, sjøl om løypa har vært utsatt for en del forandringer. Også i 2012 var BIL arrangør av NM i sykling (terrengmaraton). Sykkelbygda Birkenes har også arrangert NM i 50km tempo på landeveien to ganger, i 1976 og 1981. I tillegg har idrettslaget vært med på å arrangere to langrennsmesterskap (1963 og 1975), NM i nattorientering (1984), NM i sommerskiskyting (2006) og ganske nylig NM i halvmaraton i mai 2024.

*At den unge sykkelgruppa nå skal avvikle NM nr. 5 er oppsiktsvekkende og vitner om godt mot og sterk optimisme. Den aktive gruppa arrangerer også hvert år to mosjonsritt, **Birkenesrunden** og **Kvartetten**. Sistnevnte er så vidt vites det eneste lagtempoturrittet på mosjonsplan i hele landet. Den tradisjonsrike Birkenesrunden ble arrangert for 50. gang kun ei veke før du nå står på startstreken i NM. Med det er det bare **Svalandsgubben** som har lenger tradisjoner i Birkenes idrettslag. Da sykkelgruppa skulle arrangere NM i 50km temporitt i 1976, var ingenting overlatt til tilfeldighetene. Kontrollmåling av løypa ble dobbeltsjekka. Først gikk Ragnar Høygilt hele distansen til fots med målehjul. Deretter kom veioppsynsmann Per Frankson med Veivesenets målebil og kontrollerte en gang til.*

Deltakerne i årets NM på trøsykkel vil sannsynligvis være mer opptatt av konkurranse og melkesyre enn naturen og omgivelsene rundt. Andre har muligens litt bedre tid og kan la seg inspirere av historiske severdigheter og idylliske naturperler underveis. Alle vil forhåpentligvis erfare at «Å i heiane» er mer enn et sørlandsuttrykk, og at heiane i birkenesskauen egner seg sabla godt til så vel sykling som løping, turgåing og orientering.

Løypelengdene i NM vil være 60km for damer og 70km for herrer. Masterklassene, som også konkurrerer om NM-titler i sine respektive aldersklasser, skal alle gjennomføre 60km.

Turklassene, som egentlig er «Å i heiane» for vanlige folk, slipper unna med 50km. I tillegg har vi en utforsker klasse for dere som vil bruke dagen på Heia for å bli bedre kjent, samt sykle med likesinnede i eget tempo og lengde. Antar dere vil ha best tid selve rittet dagen til eventuelle avstikkere til noen av de nevnte utsiktspunktene langs løypa.

Løypa:

I **Birkenesparken** foregår starten i form av «voltestart» med lederbil ut på **Strøget** som er en del av Rv41, **Telemarksveien** og hovedgata gjennom **Birkeland**. Det flotte idrettsanlegget eies helt og holdent av Birkenes idrettslag som så dagens lys 18. november 1924. Det som i dag til dels brukes som parkeringsplass og som er utbygd med ny idrettshall, var opprinnelsen til Birkenesparken, anlagt i 1947. Men lagets aller første idrettsplass ble kjøpt i 1933. Den lå i furumonen på motsatt side av Strøget. Litt om medlemmenes innstilling kom til syne da søknad om kommunal støtte ble avslått. Da garanterte styremedlemmene personlig for et lån i Birkenes sparebank! Samlet kostnad beløp seg til kr. 2019,- pluss dugnad verd kr. 280,-. Idrettsanlegget ble i 2022 utbygd med tartandekke for friidrett. Også sykkelrytterne kommer litt innom det flotte dekket før målgang. *Det nevnte skauløpet **Svalandsgubben**, som arrangeres årlig siste søndag i oktober (fra 1974), har start og mål i parken. Gubben har fått sin velfortjente statue i tre plassert sentralt i parken.*

Sykelrytterne loses videre langs Rv41 til veikrysset ved **Årdalen** hvor de slippes fri og kan gi full gass opp **Håbeslands kleiver** hvor de også passerer **Tysdagskleiva**.

Årdalen var tidligere et trafikkknutepunkt med skysstasjon og gjestgiveri. På 1600-tallet var Årdalen krongods. Det sies at deler av setehuset også er fra 1600-tallet. Bondelederen Kristian Lofthus holdt et folkemøte i Årdalen i 1786, før han dro til København med 329 underskrifter. Den reisa er beskrevet i diktverket «Storegut» av Aasmund Olavsson Vinje. Det kan også nevnes at Birkenes idrettslags aller første formann, Arnt Årdalen, bodde i Årdalen. Han var lærer og gjorde seg populær blant skoleguttene på Flå fordi han holdt «Sportsmanden»!

Det er en forholdsvis tøff start opp kleivane og forbi **Fantebakkhaugen** (oppr. **Fantebakken**). De som orker å heve blikket litt ved **Skilleveien**, kan se mot **Vellane**, heimlassen til Nils Nilsen Enge, bondegutten som ble Norges første lagtingspresident av husmannssett, og som har fått en egen byste ved **Tobias jorde** i sentrum av Birkeland. *(Mer om «Askeladden» Nils Nilsen Enge i Birkenes historielags årsskrift for 2009 v/Nils Kristen Haabesland).*

Du får **Håbsåsen** på 232 moh. på din høyre side. Der oppe er vid utsikt og turbok, samt en flott gapahuk som grunneierne Ole Petter Holm og Carina Håbesland Holm nylig har satt opp. Huken kan fritt benyttes av alle, og den føyer seg godt inn i rekka av gapahuker, som Birkenes i løpet av de siste åra har blitt så godt kjent for. I Håbsåsen var det tidligere en hoppbakke.

Asfaltunderlaget tar fort slutt, og løypa svinger inn på den gamle kjerreveien mot **Grua** og følger den et stykke. *(Grua, - dialekt, som nå er blitt et stedsnavn, var ei gammel feltspatgruve med virksomhet til litt ut på 1900-tallet. Feltspat ble fraktet ut på denne veien mot Håbesland, men på vinterføre kunne steinen også fraktes med hest og slede over **Lyngmyr** via **Haugelia** til **Birkeland stasjon** og lastes ombord på Lillesand-Flaksvandbanen der.*

Lokalt navn på denne veien er **Borkelandsstien**. Her var det at Harald Grønningen og resten av skieliten passerte (motsatt vei) under det berømmelige norgesmesterskapet på ski i 1963. Sykkelløypa følger traseen en kort strekning og svinger av ved **Dugemyr**, et gammelt vassjukt jorde i nærheten av **Huset** og kommer like etter forbi husmannsplassen **Rismyra**. Der må du sykle gjennom en bitte liten åpning i steingjerdet som markerer byttet, og du passerer mange store rydningsrøyser som vitner om slit og hardt arbeid for de som levde der. Hustufta med ei stor kjellerrop ligger like bortenfor. Den er for øvrig en av 40 poster i BILs kulturorientering for 2024. Før du gyver løs på **Hellåsen** krysses hesteveien øverst i **Estersdal**. Deretter bærer det ned til **Fiskebekk** og **Risvann**. Gården Risvann er et knutepunkt der løypa passerer to ganger. Der er også

matstasjon og teknisk sone.

Estersdal skal ha fått navn etter ei kvinne som bodde i Rismyra og brukte stien gjennom dalen som gangvei. Ester ble visstnok svært gammel, noen sier 107 år. Hun skal ha blitt beskrevet i en artikkel i Norsk Folkeblad som i si tid ble utgitt av Bjørnstjerne Bjørnson.

Du ser det ikke, men like ved løypa ligger fire gravhauger fra jernalderen. De ble registrert for Universitetets oldsakssamling av Elisabeth Skjelsvik 28. mai 1981. Andre gravhauger i området er aldri blitt registrert, men er avmerka på turkartet som Birkenes idrettslag ga ut i 2019. Sykl og kjøp!

Risvann er nevnt i skriftlige kilder allerede på 1500-tallet, men var nok bebodd enda tidligere. Godt gjømt av gjørme i vannkanten ble det nemlig funnet rester av en stokkebåt som ble datert til tida rundt eller før Svartedauen (1349-1351). Den er nå utstilt på Birkenes bygdemuseum. Risvann var ei tid lensmannsgard. Lensmann Mads Osmundsen Monen-Risvand (1770-1844) ble et kjent navn for ettertida fordi han er nevnt i teksten til Peer Gynt av Henrik Ibsen. Den gangen hovedgården på Risvann ble delt, ble også huset delt i to, og halvparten av materialene ble brukt til det nye huset.

Fra Risvann fortsetter ferden østover via gårdene **Fladen** og **Ås**, så over **Landåsen** og **Heftemyrane** til den gamle husmannsplassen **Eggevad** som er nevnt i skriftlige kilder fra 1820-tallet. Bygget som står der nå er fra 1905.

*Har du litt tid til overs, bør du ta en kort ekstratur til **Dyblemyrheia** som i likhet med Håbsåsen er utstyrt med turbok og flott utsikt. Du vil kunne se deler av kyststrekningen utenfor Lillesand, og det er også mulig å ta i øyesyn noe av løypa du senere skal gjennom.*

Nå er vi samtidig inne på den ruta som ble valgt til å være den offisielle *Barnevandrerstien* til minne om alle barna som på grunn av vanskelige kår i de indre bygdene i Vest-Agder på 1800-tallet måtte ut på vandring for å ta seg arbeid på de store gårdene østenfor, særlig rundt Grimstad. Ei rute på 13,5 mil er merka fra Kvinesdal i vest til Grimstad. I våre dager er dette en ypperlig anledning til å kombinere kulturopplevelser med en lang sykkeltur i variert og krevende terreng.

Videre mot **Mannfallmyra** er det skogsbilvei som avviker litt fra den gamle ferdselsveien som ble kalt **Stiksveien**, etter **Stikselva** (Stigselva), eller **Berestien** fordi posten ble båret der.

I året 1724 passerte den dansk-norske kongen Fredrik IV (1671-1730) til hest over Stiksveien. Han kom med vogn østfra med sitt følge til Reddal i Landvik. Men videre vestover måtte følget ty til hesteryggen, for over disse heiane var det ikke farbart for hestekjøretøy.

Ved Mannfallmyra står fortsatt hus. Både myra og gården skal ha fått navnet fordi det har skjedd en ulykke eller muligens et drap i nærheten. Flere liknende navn i kommunen vår skal ha oppstått på samme måte. De tre neste nedlagte boplassene som passerer heter alle **Stien**, oppkalt etter Berestien. De skilles fra hverandre ved at de har fått navn etter husmannen som opprinnelig bodde der: **Ånons Stien**, **Nils Stien** og **Anders Stien**. (Muntlig ble gjerne dialektformene Nilses Stien og Anderses Stien brukt). Det er tydelige tufter på alle de tre plassene. Ved Nils Stien står fortsatt frukttrær og store murer etter uthuset. Setehuset ble flytta til nevnte Mannfallmyra i 1890-åra.

På grunnmuren etter Anders Stien står nå ei hytte. Setehuset der brant i 1918 da kona holdt på å bake brød i den store vedovnen. Etter det ble huset gjenoppbygd sammen med uthuset. Der bodde folk helt til ut i 1950-åra. De drev med både uteslåtter og lauving for å få nok fôr til dyra, setta stakker på myrane og kutta lauv og bandt kjerver. De hadde et par kyr, 10-12 sauer og en hest. De siste husa ble brent i 1960-åra, og hytta står på deler av den gamle grunnmuren. Under fløtningstida i Stikselva var det ofte folksomt på Anders Stien. Fløterne overnatta gjerne hele uka i uthuset, hadde medbrakt mat, men kunne benytte kjøkkenet. De to vestligste Stien-brukene ble fraflytta rundt århundreskiftet 1800/1900. (Om tømmerfløting og annen virksomhet langs Stikselva er gitt ut ei bok med tilhørende turkart. Per Mollatt, 1999. Kart ved Vidar Haslum).

Ved Anders Stien er vi samtidig ved løypas østligste punkt og forlater Berestien med kurs mot **Grimenes**. Grenserøysa mellom Birkenes, Lillesand og Grimstad, **Loftskjerrsteinen**, ligger for øvrig like bortenfor, og enda lenger øst ligger flere gamle **varp** mer eller mindre synlige inntil stien.

Et varp ble til for å minnes en tragisk hendelse, kanskje et drap. Overtro bidro til at folk som passerte åstedet måtte kaste på en stein eller en pinne for å unngå at noe fryktelig skulle hende. Varp ble også kalt kasterøys eller kast, og et ordtak sier: «Kastet fylgjer vegen som skyggen fylgjer mannen».

På vei mot Grimenes rundes **Olashei** og litt utenfor løypa de gamle boplassene **Kringlemyr** og **Mollen**. Da er du straks ved **Tjæremonen** og kan se fram mot å komme ut på bilvei. Ved Grimenes krysses kanalen mellom **Vestre** og **Østre Grimevann**. Her kan du padle i timevis i begge retninger. Mot vest må du innom **Tjenna** og en ny smal passasje ved **Froholtsundet**. Velger du Østre, kan du padle til det fantastiske friluft- og kulturminneområdet ved **Kaldvell**. I østre ende av vannet er det kort vei til **Kniben** (Kaldvellkniben) der du kan besøke dagsturhytta til Lillesand kommune. *(Om du ferdes på Grimevannane, er det stor sjanse for naturopplevelser, som for eksempel å få se fiskeørna i virksomhet. I hekketida kan den være aggressiv, så vis varsomhet).*

På Grimenes passerer du noen flott beliggende gårder og den nedlagte skolen som nå brukes til basarer og andre tilstelninger. **Grimekollen** er en markert fjellkulle som kan minne om et svært, liggende ansikt, som det er knytta flere sagn til. Det er muligens denne kollen som har gitt grenda Grimenes navnet. Videre kommer du inn på en lettere del av løypa med en strekning på gruslagt bilvei langs Vestre Grimevann der du passerer fine badeplasser og en tilrettelagt klatrevegg i en heller med overheng som kalles **Justehollet** kloss i veikanten. Hellen ligger under et bratt fjell som heter **Glaefjellet**. I u-svingen over **Tvieidet** sykler du over ei steinbru (stikkrenne) som er like gammel som den opprinnelige veien fra 1918-20.

Ved **Synningstangen** tar du først opp en liten bakke for så å svinge ned til vannet igjen. Her er en populær badeplass med toalett, og det er også mulighet for kanoutsetting. Murene etter den gamle boplassen **Vestre Buene** ligger like ved løypa. Nåværende hus ligger høyere oppe i lia. Snart bærer det til skogs igjen, men først på grusvei inn **Elshåmmerdalen**. Du skal etter hvert opp **Skarvedalen** til **Krogvann**. Her venter et såkalt teknisk parti hvor farten automatisk senkes. Da får du sjansen til å ta en titt på nært hold på noen av de historiske «**Kongesteinene**».

Etter en resolusjon av 1782 fra kongen i København, Christian 7, ble et stort skogstykke på rundt 14000 mål skilt ut fra «Præstegaarden Westre-Moeland» og fredlyst som kongens private eiendom. Sommeren og høsten 1783 ble det foretatt en omfattende grensegang med stadfesting av eldre byttesteiner og oppsetting av noen nye. Alle steinene fikk meislet inn kongens monogram, C7, med krone og et grensepunktnummer. Av alle de totalt 94 steinene er det bare ca. 10 stk. som ikke er synlige i dag. Mange av kongesteinene ligger svært nær løypa, spesielt nr. 49 og 50 her i Skarvedalen. På turkartet «Lillesand», utgitt i 2022 av Lillesand og omegn turistforening, er hele rekka avmerka, og i tillegg mange kulturhistoriske punkter og godt over 1000 stedsnavn. Sykl og kjøp!

På toppen av **Svartedal** svinger løypa opp til **Tereleiken** (gammel tiurleik) og følger en noe ujevn traktorvei rundt **Andersmyr** ned mot **Ydderstad** før du får en fin «omvei» på gamle skogsstier over **Ydderstadheia**. Så kommer du gjennom gårdstuna på Ydderstad, som for mange kan vekke minner om sykkellegenden **Siggen Realfsen** og dermed også om opprinnelsen til sykkelgruppa i Birkenes idrettslag. Det var i 1968 at Siggen kjøpte gården Ydderstad og flytta dit. Han kom raskt i kontakt med Gunnar Høygilt og Børge Rislå. Trioen trente mye sammen, og det utviklet seg et miljø som endte opp med å etablere ei sykkelgruppe. Siggen omkom på tragisk vis så altfor tidlig i ei bilulykke. Nå er det Siggens sønn Halfdan som sammen med familien sin som bor på Ydderstad.

Løypa tar nå over **Moelva** og følger den gamle jernbanetraseen til **Lillesand-Flaksvandbanen** mot **Eigeland**. Da jernbanen ble bygd i 1890-åra (åpna 3. juni 1896) falt traseen noen plasser sammen med den mye eldre «**Allfarveien**» / «**Vestlandske hovedvei**». På et punkt ved Moelva krysser traseen rekka av kongesteiner. Godt synlig i veikanten ligger ennå stein nr. 34 med påskriften: **FRED over C7. 1783. 34A**

Ei morsom sløyfe innom ei opparbeidet crossløype gir god avveksling før du kommer til gården

Eigeland. Der driver for øvrig sønnen til nevnte Børge Rislå, Jon, stort i landbruk, og distriktets eneste kuundergang sørger for trygg vei for dyrene under **Fv402**. Sykkelrytterne må derimot over denne ganske trafikkerte veien for å komme inn på bygdeveien mot **Nordbø, Torkelsbuene og Klepp**. På vei oppover passerer du to karakteristiske fjelltopper, **Eigelandsknuten** og **Nordbøknuten**. Begge er flotte utsiktspunkt som kan nåes ved å følge idylliske, men umerka stier. Husmannsplassen **Høystakkmyra** lå på høyre side like ved veien. Navnet kommer av at høy ble satt i stakk. Nå er det et fint jorde på myra. Her sto bygninger helt til 1960-åra.

På denne plassen bodde ifølge folketellinga av 1875 husmannsenka Jørgine Johannesdatter med tre nokså voksne barn. 20-åringen Aanon var sjømann, mens yngstedattera Oline Nilsdatter står oppført som fattiglem. (OBS! Høystakkmyra er i seinere tid feilaktig tatt i bruk som navn på skytebanen som ligger ca. 300m bortenfor).

Ved **Steene**, like etter skytebanen, sykler du over **Kanalen** som ble laget for å gjøre arbeidet med tømmerfløting i **Fjellaldsvassdraget** lettere. Dette forholdsvis lille vassdraget ble utnyttet til fløting av last og ved så seint som i 1960-åra. Hele 14 stemmer ble laget i de forskjellige sidebekkene (!). Videre passerer, i tillegg til nevnte Nordbø, tuftene etter boplassene **Storehei** og **Foreheia** før du svinger av ved fortsatt bebodde Torkelsbuene, i vår tid oftes nevnt som **Buene**. Veien videre mot Klepp ble omgjort fra enkel traktorvei til skogsbilvei i 1990-åra. Ved **Viemyrsmauet** går veien gjennom en smal passasje hvor du også kan ta en avstikker til **Grunnevann** som er både en gammel husmannsplass og et vann som er en av kildene til tidligere nevnte Moelva. **Viemyrsteinen** er ei grenserøys der hele sju eiendommer møtes. Samtidig markerer den grensa mellom Lillesand og Birkenes. **Plassen, Hytteheia og Heieslåtta** er også rester etter husmannsplasser som ligger nær løypa. Denne bilveien ender ved den nedlagte heiegården Klepp, men dit skal vi ikke denne gangen. I stedet må du inn på en smal, men fin gammel ferdselsvei mot en annen heiegård, **Fjellskår**. Her passerer ei myr med en gammel steinsetting som nå er helt nedgrodd, og du vil også se ei bitte liten feltspatgruve kloss i løypa. Gården Fjellskår ble fraflytta i 1912, og huset som fortsatt står der, bærer preg av det. En fin, gammel brønn er derimot godt bevart.

På Fjellskår var medlemmer av Birkenes idrettslag samlet for å feire nasjonaldagen i 1941. All feiring var blitt forbudt av den tyske krigsmakta. Likevel reiste en heil flokk av gårde på sykkel til gården Sava på Røynåsheia lørdag 17. mai og fortsatte til fots til Fjellskår på søndagen. På begge plassene feira de med flaggheising, sang og leik. Det hele er dokumentert med bilder. Seinere, 1. mars 1942, ble idrettslaget nedlagt inntil videre i protest mot påbudet om å melde seg inn i den nazistiske idrettsbevegelsen.

I stedet for å sykle opp i tuna på Fjellskår, tar løypa en krapp sving mot høyre, over en liten bekk og ned et brattheng til **Skoddmyr** der den møter stien mot **Stemminga**. Så passerer **Kolebonnen** nederst i **Sunnhetsdalen** før du svinger ut på ei tranlelagt myr mellom **Fjellskårvannet** og «**Den runde tjønna ved Fjellskårvannet**». Det siste kan høres som et merkelig navn, men ingen har bedre forslag, og alle i nærområdet vet hvilken tjønn det gjelder.

Tranling av myr er noe som helst forbindes med gamle dager. Men i dette tilfellet var det en ivrig dugnadsgjeng fra idrettslaget som sto for jobben. Vi er nå i Tveideløypa der det kjøres skiløyper. For at prepareringsmaskinen skulle komme greit over myra under alle forhold, påtok gjengen seg å legge hun og plank på tverke over hele myra. Deretter ble det lagt duk og kjørt på grus. Nå egner traseen seg godt for både skigåing, fotturer og ikke minst for sykling.

Turen fortsetter over **Ydre Skrubbermyr** (mye ulv i gamle dager) til **Fiskelausbekken** (som kommer fra vannet med det misvisende navnet **Fiskelausvannet**) hvor vi på ny kommer inn på en skogsbilvei. Deretter følger en forholdsvis lett del av løypa forbi **Øygarden**, hvor det står ei godt bevart skauløe, men hvor det aldri har vært noen gård. I vår del av landet brukes ordet øygard ofte om slåttestøler i utmarka. Hele 40 sanne navn finnes i Birkenes. (Se «**Stedsnavn i Birkenes**» av Vidar Haslum, 2022).

Ved **Tveidemyrane** ligger nedlagte **Myhre torvstrøfabrikk** som ble etablert i 1896, men som nå er en del av Birkenes bygdemuseum. Her finnes de største sammenhengende landbruksområdene i

Birkenes. Både myrpartier og store furumoner er blitt dyrka, noe fra tidlig på 1900-tallet og mye også i de aller siste åra. I utkanten av de store jordene renner Moelva. I to omganger ble denne elva senka i et forsøk på å drenere jordene og samtidig bedre forholdene for fløting. Første gang i 1950-åra ble ganske mislykka, men i 1971 gjorde store og moderne gravemaskiner en omfattende og god jobb som varte nesten en hel sommer (da var det slutt på fløting, men et fellesbeite skulle etableres). Langs elva ligger store sandvoller i nesten et par kilometers lengde godt synlig den dag i dag.

I et skauholt bortenfor torvstrøfabrikken ligger en solid betongbunker fra krigens dager. Her dreiv tyske bombeflypiloter trening, mens stridsdommere satt trygt plassert inni bunkeren. Det var om å gjøre å treffe blinker av trelemmer som var utlagt i myra. «Bombene» var blokker av betong. Det fortelles at bestemann ble premiert med ei flaske brennevin. Treningstoktene ble bekjentgjort i Lillesandsposten, og de som jobba på torvstrøfabrikken fikk ordre om å legge ned arbeidet og pelle seg vekk mens treninga pågikk. Emil Mo og en kamerat tok en gang likevel plass oppå en høyde i nærheten for å beskue det hele. (Fortalt til Trygve Løland i 2010). Rester etter enda en bunker finnes på sørsida av Moelva.

På vei mot **Tveide stasjon** følger du god bilvei som opprinnelig var en smal hestevei, men som ble gradvis utbedra etter at automobilen kom i bruk. Arbeiderne på torvstrøfabrikken ble satt på veiarbeid når det var regnvær, for det var umulig å bryte torv da. Ved **Temmervadbruna** krysses **Kanalen** som er en snorrett oppgrøfta bekk som renner sakte mot Moelva.

Stasjonsbygningen var en av fire langs Lillesand-Flaksvandbanen. Nå er den kjøpt opp av en stiftelse dannet av entusiaster som vil bevare mest mulig av den gamle jernbanen. Like ved stasjonen står fire store bautasteiner som det hersker stor usikkerhet om. De kalles **Skilsteinane**, og det er knyttet et sagn til dem. I **Tveide moner** ser vi ellers raet og grusavsetninger som istida etterlot seg for rundt 10.000-12.000 år siden. Nå følges gamle veitraseer mot **Skillveisletta** og bygdemuseet **Grasham**. Du ser også Steinars garasje med en gammel Steyr tømmerbil og garasjen til veteranbussen Svalandsruta.

Den eldste veien var en ride- og sledevei fra 1600-tallet som ble kalt **Postveien** eller **Kongeveien**. «Det Norske Postvæsen» var oppretta i 1647, og veien ble laget etter pålegg fra kong Fredrik III. Et mye større veiprojekt ble satt i gang i 1790 og varte helt til 1805. Da ble **Vestlandske hovedvei** anlagt med ingen ringere enn generalvegmeister Bartholomeus von Rummelhoff som øverste leder. Den veien hadde en bredde på sju danske alen og var kjørbar med hest og vogn. Den var i bruk til 1869 da hovedveien ble lagt om Birkeland. En lang periode fram til da hadde **Tveide** vært et bygdesenter med både lensmann, postgård, skysstasjon og tingsted. **Og på et møte 15. juli 1814 var 103 bønder innkalt til et møte på Tveide for å avgi troskapsed til den nye grunnloven.**

På vei mot **Tveideråskeiva** passerer du kjellergropa etter husmannsplassen med det staselige navnet **Slottet**. Der bodde ei tid tre eldre søstre som dreiv vertshus og sjenkestove, den tidas veikro. Den lange bakken med den flotte, over 500m lange muren ble laget i 1850 for å gjøre kleiva lettere å forsere for hestekjøretøyer.

Muren ble for øvrig ødelagt av tyskerne under 2. verdenskrig. De fant på at de ville trene på å lage trebruer. Dermed sprengte de to store åpninger i veien og lagde bruer isteden. Eksplosjonene medførte noen steggelige smell, og husa på Tveide rista. Bruene ble laget av ubarka gran, så de råtne ganske fort. I 1950-åra ble de erstatta av grusmasser ved hjelp av en moderne bulldozer.

Du slipper å sykle opp den lange kleiva, men setter kursen mot **Fådabben** og **Hampehaugane**. Disse navnene har sammenheng med gamle dagers dyrking av lin og hamp. I bratthenget på din venstre side kan du se **Tveideråsskådet** som i gamle dagers skogbrukssammenheng ble brukt til å renne last på en effektiv måte. Ned skådet kom også deltakerne i NM i nattorientering ei mørk høstnatt i september 1984.

Videre passeres **Snømyr** og deretter **Grindlund**, en boplass bygd av en svensk rallar som var på

jernbanearbeid, og **Bjønnelden** hvor folka i **Vassbotn** av og til gjorde opp ild for å holde rovdyr som bjønn og ulv vekke. Vannet **Berse** (i en beskrivelse fra 1892 nevnt som **Bergsø**) ligger nedenfor. *I **Vassbotnbekken** ble det så seint som i 2016 påvist elvemuslinger. Mer enn hundre år tidligere var nettopp elvemuslinger, den gang kalt elveperlemuslinger, en av grunnene til at mange engelske turister fant veien til Birkeland. (Det å stryke ordet «perle» i det offisielle artsnavnet skulle gjøre disse skjellene mindre attraktive og dermed øke sjansene for overlevelse for den truede arten).*

Ved **Herregård** svinger du opp **Lilleveien** mot **Valtjønn** og barneskolen på **Limonen**. Så blir det en liten strekning på **Lina**, altså traséen etter Lillesand-Flaksvandbanen. Her passerer du banens høyeste punkt, 79,5 moh. Da er du ved **Kippsporet** der lokomotivet måtte parkere to tømmervogner på et sidespor mens det henta to til ved **Flaksvann**. Det var lange og tunge bakker for det lille damplokomotivet, derfor måtte de benytte kippkjøring.

Lina er for øvrig et greit utgangspunkt for deler av det godt utbygde turløypenettet som kommunens kulturetat i samarbeid med idrettslagene i bygda har lagt ned mye arbeid i.

Deretter går sykkelløypa inn i en ganske tøff motbakke mellom byggefeltet i **Natveitåsen** og **Skiftåsen**. Sistnevnte er for øvrig også en av turtoppene, utstyrt med bok og flott utsikt over Birkeland. En enda tøffere utforkjøring venter ned mot **Lillesandsveien** (Fv402) i **Bjønndalen** før du tar sykkelstien forbi **Sjølskådkjerret** til toppen av **Øygardskleiva**. Her deler løypene seg. Den korteste, som er for vanlige folk, fortsetter langs sykkelstien mot **Øvre Birkeland** der alle møtes seinere for felles avslutning.

Vi slår følge med eliterytterne og svinger inn på en skogsbilvei forbi **Bjønnåsen** og **Langåsen** mot vannet **Espe**.

I den bratte lia i Langåsen ser vi eksempel på gode vekstvilkår i et felt med fjelledelgran, planta så seint som i 2004. Forrige planting i denne lia var i 1952. Det feltet besto av vanlig norsk gran og ble jevnlig overvåket av folk fra Landbrukshøyskolen på Ås i forbindelse med et prøveprosjekt. Feltet var altså hogstmodent etter kun ca. 50 år!

*Ved Espe risikerer du på torsdagskvelder å møte deltakere i det ukentlige terrengløpet «**Espe rundt**». Helt siden 1989 har en flokk ivrige mosjonister møttes kl. 18 presis og gitt seg i kast med den 7km lange og kuperte løypa hver eneste torsdag mellom påske og elgjakta. To dager før dette NM-rittet ble løp nr. 863. avholdt!*

Espe var drikkevannskilde for Birkeland helt til 1977. Det var også på tale å bygge ut vassdraget fra Espe og Risvann til kraftverk. I 1914 forelå det konkrete planer. Hvert enkelt av de ca. 30 husene på Birkeland skulle bli tilkople, og Fritun hotell og Sørlandets kristelige ungdomsskule skulle få strøm til henholdsvis 20 og 30 lyspærer. Turbin, rørgate, fallhøyde og stemmer var nøye beskrevet i en plan på sju tettskrevne sider, illustrert med kartskisser. (Se kultur-o for 2006).

Sykkelrytterne fortsetter langs skogsbilveien innunder **Fiskåsen**, opp ei bratt kleiv til **Gunsteinsås**, forbi **Blokkilheia**, **Migmaurkjerrane** og **Bjordalen** til **Peisadalen**.

Dette siste navnet har ifølge sagnet sammenheng med en tragisk hendelse. Ei tjenestejente med kallenavnet Peisa skulle gå over heia i et ærend, men kom aldri fram og ble funnet omkommet i dalen.

Etter et noe lettrødd parti forbi jordene i **Dalene** (lillesandsdialekt) og den aller vestligste bukta i Vestre Grimevann kommer du til offentlig vei ved gården **Tingsbekk**. Herfra tar den lengste løypa bilveien langs vannet i en småkupert trase forbi gården **Froholt** og ankommer nok en gang Grimenes. Her kopler du deg på utgående løype i motsatt retning hele runda via Stien tilbake til Risvann.

Mellomløypa tar derimot til venstre ved Tingsbekk. Det er korteste vei til knutepunktet ved Risvann. Da passerer du nok en gang kommunegrensa mellom Lillesand og Birkenes. Akkurat der er ei smal fjellkløft som heter **Bjønneklova**. Der måtte sprenges en del da bilveien ble anlagt i 1961. Da var ikke guttene på Risvann seine med å finne på et nytt navn med noe mer internasjonal sleng. Det ble «**Brennerpasset**». Ved **Risvannmyrane** krysser et velbrukt hjortetråkk. (Elg og rådyr au,

pass på)!

Fra knutepunktet ved Risvann følger nå begge løypene utgående trasé mot Håbesland, men i motsatt retning denne gangen. Ved **Duekjerra** svinger du ned mot **Stemtjønn**, delvis på en gammel driftsvei med en fin mur og stabbesteiner(!) til **Heftedalen**, videre til **Hareposten**, forbi **Rundetjønn** og så i nokså rett linje mot **Haugelia**.

Haugelia var eget bruk, nevnt i skriftlige kilder første gang i 1628, da som husmannsplass. Rundt hele eiendommen på nesten 400 mål er det laget et sammenhengende steingjerde. Åpninger i dette sykler du gjennom to ganger, mest sannsynlig uten å legge merke til det. I utmarka til Haugelia finnes mange rydningsrøyer som beviser at de som bodde der måtte dyrke små åkerlapper der det var mulig for å skaffe nok mat til seg sjøl og dyra sine. I bygdeboka beskrives Haugelia fra 1720-tallet: «Haugelia måtte vere ein bra gard den gongen. Dei hadde hest, 6 kyr, 3 kvier, 1 kalv, 1 tjor, 4 sauer, 4 geiter, 2 bukkar og 1 ver. Dei måtte slå vide for å fø ein slik buskap». Den lafta hytta som står i Haugelia nå er så pass ny som fra 1980. Men det har ikke bodd folk i Haugelia etter 1840.

Ved treffpunktet på Øvre Birkeland venter en ny tur på asfalten. Forbi **Myrane**, der minneverdige skidager under NM i 1963 huskes av den eldre garde, gjennom **Fritunkrysset**, via **Osen** til **Fiane** (hvor «noen» har etablert noe som ligner en bobilcamp med det klingende navnet «Havaii»). Videre opp **Elvestien** langs bredden av den idylliske **Topdalselva**.

Når sant skal sies, var det ikke mye idyll her ved elva under storflommen høsten 2017. Da ville enhver form for ferdsel uten båt ha vært helt umulig. Akkurat denne delen av løypa vil forresten stå under vann også ved en flom av middels størrelse.

Etter passering av **Flakkebruna** og gapahuken ved **Elveplassen** og et kjapt blikk på **Teinefossen** er det klart for siste innspurt i lysløypa forbi **Skiskytterstadion** og opp den bratte kneika «**Sarons dal**» før mål endelig er i sikte i Birkenesparken.

Til slutt minner vi igjen om turkartene Birkeland og Lillesand som samlet dekker hele løypa pluss mange andre tur- og sykkelruter i distriktet. Sjekk også nabokartene Høvåg og Tveit, som er laget etter samme mal i tilstøtende terreng litt vestenfor.

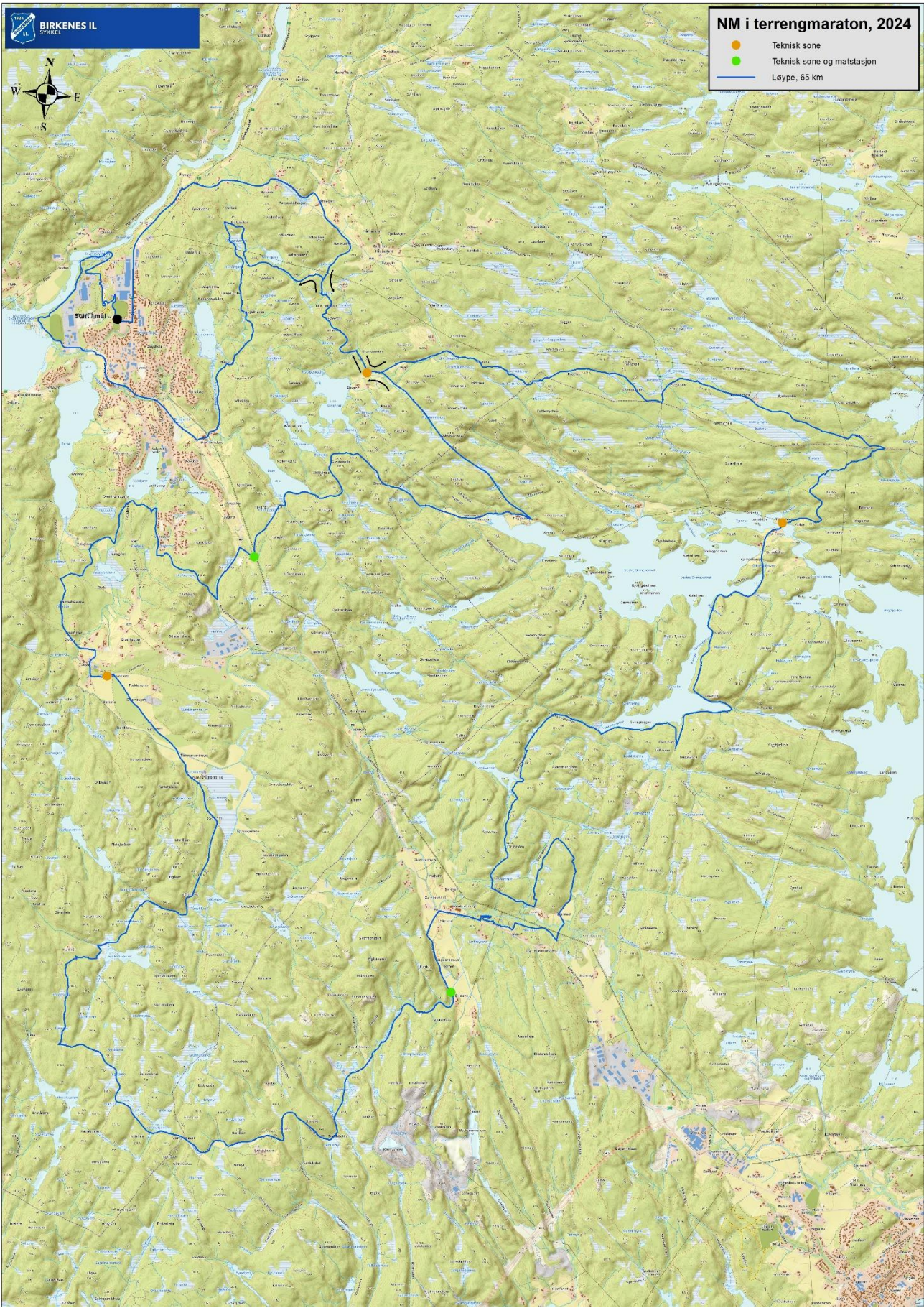
Uansett, GOD TUR!

Mai 2024, Trygve Løland

50 km

60 km

70 km

